

Ідеї профільного навчання у дослідженнях науковців та узагальненнях педагогів-практиків: за підсумками семінару

Анжеліна ПУГАЧ,

кандидат педагогічних наук, головний редактор журналу «Рідна школа»,

Поліна ЗАМАСКІНА,

директор гімназії №290 м. Києва

Поняття змісту освіти – найважливіше питання трансформаційної доби, зважаючи на розуміння ролі освіти в суспільних перетвореннях і житті окремої людини. Невідповідність традиційної – знаннєвої – парадигми, за якої зміст освіти орієнтований передусім на транслявання учням суми знань, що відображають наукову картину світу, та досвіду способів діяльності, викликам сучасності, актуалізує пошук нових підходів до його конструювання. У контексті особистісно орієнтованої філософії освіти забезпечити професійне самовизначення, а надалі – професійну й особистісну самореалізацію на основі набутих компетентностей, успішну соціалізацію особистості, здатність ефективно діяти у швидкозмінних, часом непередбачуваних умовах покликане профільне навчання.

До різних аспектів профільного навчання звернулися учасники семінару «Формування профільного навчання в єдності його інваріантної і варіативної складових», що відбувся на базі гімназії №290 м. Києва у рамках угоди про співпрацю відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України та гімназії. У заході взяли участь співробітники відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, викладачі Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, фахівці РНМЦ управління освіти Дарницької районної в м. Києві державної адміністрації, представники ЗМІ.

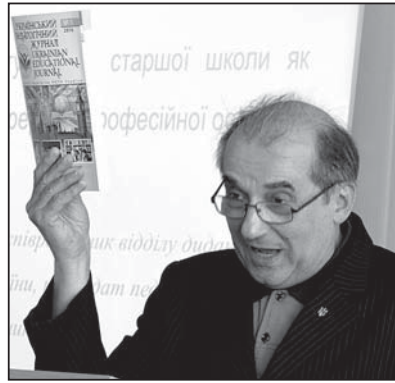
У виступі **Галини Васьківської**, доктора педагогічних наук, старшого наукового співробітника, завідувача відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України на тему «Конструювання і реалізація змісту профільного навчання: особистісно орієнтований підхід», передусім акцентувалося на проблемах, пов'язаних із реалізацією ідеї профільного спрямування навчання в старшій школі. Йшлося, зокрема, про необхідність перегляду передбаченого Базовим навчальним планом чинного освітнього

стандарту та втіленого у типових навчальних планах розподілу годин між інваріантною і варіативною складовими. На думку науковця, профільне навчання, фактично, зведено до поглибленого вивчення переважно двох-чотирьох предметів. До того ж, для курсів за вибором, що мають відігравати багатофункціональну роль в освітній підготовці старшокласників, і факультативних курсів, що дають їм можливість поглиблювати знання з деяких предметів, окрім профільних, відведено час, який певною мірою перебирає межу гранично допустимого навчального навантаження.

Доповідач наголосила: таке нераціональне структурування змісту освіти гальмує успішність у навчанні та водночас посилює перевантаженість учнів. Згідно з типовими навчальними планами, нинішні старшокласники, незалежно від обраного профілю, мають вивчати понад два десятки навчальних предметів, серед яких – шість-дев'ять одногодних (а то й півгодинних), з огляду на що, ефективність їх опанування є низькою.

Обстоюючи принцип фундаменталізації як визначальний у формуванні змісту освіти, дослідниця переконана: це дасть змогу забезпечити цілісність, узагальненість, універсальність, практичну значущість знань і спрямувати зміст на формування цілісної картини світу на основі взаємозв'язку гуманітарних і природничих наук, а також на розвиток системного мислення учнів, здатності критичного сприйняття, всебічного й неупередженого оцінювання різних явищ з урахуванням їх соціальних, економічних, екологічних та інших характеристик; становлення особистості, здатної до розв'язання різноманітних практичних і духовних проблем. Фундаменталізація зумовлює необхідність збільшення частки інтегрованих предметів і курсів серед тих, що реалізують інваріантний складник змісту освіти в старшій школі. Це, зокрема, інтегровані курси літератури (української і зарубіжної), історії (вітчизняної і всесвітньої), природознавства, суспільствознавства, що можуть конструюватися за модульним принципом або як цілісні навчальні курси.

Тож, з опертям на здійснені дослідження, Галина Васьківська запропонувала виокремити в змісті освіти чотири напрями, що охоплюватимуть навчальні предмети, профільні предмети та інтегровані курси: *гуманітарний* (складники: мовний, літературний, історичний, суспільствознавчий, людинознавчий, психологічний, філософський,

громадянсько-правовий, економічний, культурно-мистецький, комунікативний, етико-естетичний, соціологічний); *природничий* (складники: біологічний, фізичний, хімічний, географічний, астрономічний, екологічний; загальноприродничий); *політехнічний* (складники: математичний, інформаційно-комунікаційний, проектно-технологічний); *спортивний* (складники: здоров'язбережувальний, валеологічний, військово-патріотичний, фізкультурний).

До теми «*Метапроектна діяльність старшокласників в умовах професійно-орієнтованого освітнього середовища*» звернулась у своєму виступі **Світлана Трубочева**, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України. Дослідниця наголосила: реалізацію профільного навчання значною мірою гарантує впровадження в навчальний процес метапредметного підходу. Метапредметність у старшій школі покликана підвищити рівень інтеграції знань, забезпечити цілісність та системність навчальних досягнень, розвинути професійно-спрямовані інтереси і здібності учнів та допомогти їм визначитися з напрямом подальшої освіти для здобуття обраної професії. Узагальнення наукових пошуків дало змогу констатувати, що метапредметність забезпечується ідеями, пов'язаними з професійною орієнтацією (ознайомлення з майбутньою професією, впровадження допрофесійної і профільної підготовки); вивченням якостей особистості (інтересів, нахилів, здібностей, професійним та життєвим самовизначенням); метапредметними результатами навчання (метаздібностями, метазнаннями, універсальними способами навчальної діяльності, ключовими компетентностями учнів, здатністю їх використовувати в пізнавальній та соціальній практиці, готовністю учнів до вибору професії). Науковець переконана, що ефективність профільного навчання залежить від визначення підходів і до конструювання змісту освіти, і до створення професійно-орієнтованого освітнього середовища. Дослідниця обстоює розуміння освітнього середовища навчального закладу як штучно побудованої системи, структура і складові якої сприяють досягненню цілей навчально-виховного процесу. У цьому контексті професійно-орієнтоване освітнє середовище старшої школи

характеризується відповідним ціннісно-смысловим спрямуванням, орієнтацією на формування ключових, предметних і професійно спрямованих компетентностей учнів.

Такий аспект профільного навчання, як: «*Дидактичні умови міжпредметної інтеграції в профільній школі в єдності інваріантної та варіативної складових*» розкрила у своєму виступі кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України **Олена Барановська**. Дослідниця зазначила, що синтез наукових знань треба розуміти не як їх злиття, стирання будь-яких відмінностей між ними, а як об'єднання за умови зберігання якісних особливостей. Згідно з ідеями науковців, зокрема М.Г. Чепікова, цей процес забезпечують різні методи, а виявляється він у різних формах: уніфікація поняттєвого та категоріального апарату науки; взаємопроникнення методів; математизація; взаємодія відповідно до об'єктів досліджень; поява синтетичних наук.

Добір навчального матеріалу має здійснюватися на основі принципів, за якими забезпечуватиметься: дотримання порядку, що не порушує логіку викладу певного предмета і враховує необхідність використання отриманих знань у розкритті нових та суміжних дисциплін; використання знань учнями зі споріднених предметів для глибшого розкриття теми основного предмета; взаємозв'язки тем споріднених предметів; вивчення наскрізних понять та їх диференціація; вилучення дублюючих тем та створення міжпредметних «коридорів»; створення бази міжпредметних завдань і задач; створення адекватного контролю міжпредметних знань, умінь та навичок з профільних предметів; використання вчителями-предметниками спільних посібників під час вивчення споріднених дисциплін; комплексний розгляд окремих питань програми під час проведення інтегрованих уроків, учнівських конференцій, тематичних вечорів, екскурсій, підсумкового повторення.

На основі аналізу теоретичних напрацювань, Олена Барановська окреслила дидактичні умови міжпредметної інтеграції в профільній школі, а саме: забезпечення міжпредметних зв'язків споріднених предметів (бінарні чи полінарні зв'язки), створення системи міждисциплінарних понять, технологізація

викладання основ наук (пріоритетність системи сучасних технологій, основ сучасного виробництва; відмова від штучної класифікації (диференціації) фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук; розвиток технологічного й економічного мислення; системність знань).

У роботі семінару взяв участь кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України **Василь Кизенко**. У своєму виступі на тему «*Варіативний компонент змісту освіти старшої школи як важливий складник системи неперервної професійної освіти*» науковець передусім наголосив, що вивчення питання реалізації варіативної складової змісту освіти дало змогу виявити тенденції щодо його формування, узалеженні від векторів розвитку суспільства, вивчення індивідуальних потреб і особливостей розвитку учнів, уявлень батьків щодо професійного майбутнього дитини та самих учнів щодо належності до молодіжних (соціальних) груп, з якими вони себе ототожнюють. Водночас дослідження сприяло розумінню проблем реалізації принципу варіативності, за яким складається зміст професійної освіти, що має підпорядковуватися потребам ринку праці, вимогам роботодавців щодо компетентності випускника школи, умовам продовження здобуття вищої освіти у країнах Європейського Союзу.

Дослідник обстоює доцільність використання у профорієнтаційній діяльності старшої школи методологічних підходів, напрацьованих у класичній і некласичній методології, зокрема, педагогічний, соціальний, психологічний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, диференційовано-психологічний, соціально-психологічний, інформаційно-просвітницький, психоаналітичний. Їх упровадження забезпечує розвиток умінь, навичок, здібностей та компетентностей учнів з огляду на сукупну пропозицію робочої сили та її сукупний попит як складових ринку праці. З погляду науковця, результатом ефективної реалізації варіативної складової профільного навчання є розроблення інноваційної моделі розвитку культурно-мовних та морально-громадянських цінностей учнів у системі профільного навчання (за філологічним профілем) на базі Київської гімназії східних мов №1 – асоційованої школи ЮНЕСКО, що має статус експериментального загальноосвітнього навчального закладу всеукраїнського рівня.

Увагу присутніх привернула інформація Василя Кизенка про черговий випуск Українського педагогічного журналу, засновником якого є Інститут педагогіки НАПН України.

Про результати пілотного дослідження співробітників відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України поінформував кандидат педагогічних наук, науковий співробітник цього відділу **Сергій Косянчук**. Мета дослідження – виявити ставлення респондентів (415 учнів 10–11-х класів ЗНЗ і 109 учителів) до потреби реалізації змісту профільного

навчання в єдності його інваріантної і варіативної складових.

Результати дослідження підтвердили гіпотезу – профільне навчання є проблемним і потребує ефективного забезпечення змісту в єдності інваріантної і варіативної складових, причому, варіативний компонент має складати: на думку учнів – 47%, учителів – 35%. Основну спрямованість профільного навчання респонденти визначили так: воно має бути спрямованим на поглиблене вивчення профільних предметів (60% учителів і 42,89% учнів), формування світогляду, системи цінностей, готовності до вибору майбутньої професії (46% і 24%), розвиток інтересів, здібностей та уподобань (22% і 32%), формування ключових компетентностей (20% і 1%).

Дослідження дало змогу виявити особливу думку старшокласників про проблеми профільного навчання, а саме: профільні предмети мають забезпечити опанування базових знань, спрямованість на майбутнє (вибір професії, вступ і навчання у ВНЗ), бути неформальними (відрізнитися від уроків), передбачати практичні завдання з тем. Водночас узагальнення таких відповідей засвідчило: відсутність вибору профільних предметів (з анкети: «Проблема профільного навчання в нашій школі – це його відсутність!!!»), на що вказали 36% старшокласників; неможливість за бажанням обрати профільні предмети – 21%; вивчення непотрібних предметів – 8%.

Повідомлення на тему «*Учнівське краєзнавче дослідження як складова змісту профільного навчання у єдності його інваріантної і варіативної складових*» виголосила кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, член Українського географічного товариства **Ольга Кравчук**. Дослідниця зазначила: за традиційного підходу до формування змісту освіти обстоюється широке застосування краєзнавчих знань як на уроках предметів інваріантної складової, так і в позаурочній роботі. Програми патріотичного виховання, розроблені на місцевому рівні, базуються на вивченні історії та географії рідного краю. Водночас результати дослідження засвідчують: більш як 50% опитаних випускників ЗНЗ України ознайомлені з власним корінням лише на рівні бабусь та дідусів; запитання щодо назв лікарських рослин, геологічних особливостей території або природних ресурсів викликають здивування і розгубленість – навіть впевнені в собі відмінники усвідомлюють брак знань про себе та малу Батьківщину.

Промовець наголосила: зважаючи на те, що першочерговим завданням освіти є виховання громадянина України, здатного гідно боронити цілісність і незалежність Батьківщини, утверджувати її державність, добросусідські стосунки в полікультурному середовищі, краєзнавство як наука і соціокультурний феномен має стати складовою змісту старшої профільної школи. Проведення учнівських краєзнавчих досліджень, що пов'язано із суспільною дискусією про долю України, рефлексією подій

минулого шляхом опанування родинних смислів і свідомого вивільнення від нав'язаних міфів, урізноманітнить варіативну складову змісту профільної школи, уможливить формування краєзнавчої компетентності старшокласників, здійснення особистісно орієнтованого, індивідуалізованого навчально-виховного процесу.

Виступ на тему «Соціальне партнерство суб'єктів освітнього процесу як механізм реалізації профільного навчання» підготувала кандидат педагогічних наук, головний редактор журналу «Рідна школа» **Анжеліна Пугач**. Дослідниця наголосила, що питання змісту й організації профільного навчання пов'язане передусім із розумінням його ідеї – задоволення освітніх запитів учнів та їхніх батьків, зважаючи на інтереси та особливості розвитку зростаючої особистості, на основі наявного ресурсного забезпечення ЗНЗ, із урахуванням суспільного замовлення щодо майбутнього випускника та потреб ринку праці. У цьому контексті ЗНЗ як цілісна соціально-педагогічна система, що охоплює організацію навчального процесу учнів на уроках, у позаурочний час, у різних об'єднаннях за інтересами (гуртках, секціях), співпрацю з батьками, взаємодіє з іншими освітніми суб'єктами. Йдеться про ВНЗ, ПТНЗ, спеціалізовані заклади музичного, художнього, спортивного спрямування, а також різні соціальні інститути (органи місцевого самоврядування, служби зайнятості, підприємства, неурядові організації, ЗМІ).

Доповідач зазначила: в умовах розбудови демократичної держави, становлення громадянського суспільства, розвитку ринкової економіки підґрунтя означеної суб'єкт-суб'єктної взаємодії має становити соціальне партнерство. У наукових дослідженнях цей феномен трактується багатоаспектно і різноманітно; вирізняються переважно два підходи до його тлумачення – тред-юніоністський (система «трипартизма» в соціально-трудої сфері: відносини роботодавців, найманих робітників, яких представляють профспілки, і держави) та міжсекторний (взаємодія представників різних секторів суспільства: по-перше, відносини між різними верствами і групами в межах соціуму, по-друге, взаємодія суб'єктів певної сфери життєдіяльності, причому йдеться про соціальні інститути і структури). Узагальнюючи ідеї дослідників (М.Кононенко, Т.Кравченко, О.Шенкаренко), А.Пугач зазначила, що соціальне партнерство – орієнтована на консенсус, конструктивна, без будь-якого тиску взаємодія соціальних суб'єктів, що має на меті реалізацію їх цільових функцій та інтересів, на основі зближення позицій, компромісу, розподілу повноважень і відповідальності.

Така взаємодія щодо реалізації профільного навчання виявляється в партнерстві з: батьками – у вивченні запитів щодо професійного самовизначення старшокласників, залученні як представників професій, під час організації спільних заходів, налагодженні інформаційного обміну; підприємцями – в

поінформованості щодо потреб ринку праці, вимог до підготовки фахівців, можливостей організації практики, працевлаштування, допомоги з обладнанням, приладами, коштами; органами місцевого самоврядування та неурядовими організаціями – у розробленні й реалізації освітніх, соціокультурних, оздоровчих, екологічних проектів. Як зазначалося, при цьому мають враховуватися інтереси всіх суб'єктів, залучити яких ЗНЗ може (на відповідних умовах), запропонувавши власні ресурси (інтернет, консультації психолога, вивчення іноземної, заняття на спортивному майданчику).

Директор гімназії №290 м. Києва **Поліна Замаскіна**, доповідаючи на тему «Проектування індивідуальних освітніх траєкторій учнів: з досвіду організації допрофільної підготовки та мультипрофільного навчання» зазначила, що основним завданням педагогічного колективу гімназії є саморозвиток і духовне зростання учнів на основі врахування їх інтересів та індивідуальних особливостей. Задовольнити соціальне замовлення та запити й потреби учнів і їхніх батьків дає змогу варіативність навчання, а також його індивідуалізація, зокрема шляхом упровадження індивідуальних освітніх траєкторій (ІОТ). Тобто йдеться про забезпечення учням можливості вибору, розроблення та реалізації освітнього стандарту з метою самовизначення та самореалізації, за умов педагогічної підтримки, з урахуванням особистісних характеристик учня під час добору засобів, методів і технологій навчання.

У цьому контексті важливим є створення портфоліо учня – інструменту оцінювання, що забезпечує активну і відповідальну роль самих школярів у визначенні результатів навчання та надає можливість відслідковування їх досягнень батьками і вчителями. Портфоліо дає змогу вирішувати такі завдання: простежити індивідуальний розвиток особистості протягом тривалого періоду навчання та в різноманітних життєвих контекстах, оцінити навчальні досягнення й доповнити традиційні форми контролю, сформувані досвід самостійної і творчої діяльності учня, розвиток навичок рефлексивної та оціночної діяльності. Узагальнюючи, Поліна Замаскіна зазначила: проектування ІОТ забезпечує перехід від особистісно орієнтованого до особистісно значущого навчання шляхом систематичної цілеспрямованої діяльності учня, що сприяє його подальшому розвитку, розкриттю потенціалу в суспільно значущому аспекті.

Наголосимо: семінар проходив у діловій, невимушеній атмосфері. Доповідачі мали змогу підсилити свої виступи комп'ютерними презентаціями, наочною демонстрацією власних наукових і методичних напрацювань. А присутні – поставити до них уточнювальні запитання, розгорнути дискусію. Отже, таке спільне обговорення та обмін думками між педагогами-науковцями і освітянами-практиками забезпечить ефективність упровадження найсучасніших ідей профільного навчання, реалізації освітніх нововведень.